

Гуцалюк І. О. Військово-політичне становище Західної Волині за Директорії УНР / І. О. Гуцалюк // Гілея : науковий вісник. Зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 63 (№8). – С. 5–13.

УДК 94(477):(477:48) «1918/1921»

І. О. Гуцалюк

Військово-політичне становище Західної Волині за Директорії УНР

Розглянуто організаційно-правові засади формування збройних сил Директорії Української Народної Республіки (УНР), визначено бойову потужність воєнних одиниць дислокованих у Західній Волині, охарактеризовано коло проблем, із якими стикалися українські війська в обороні означеного регіону, з'ясовано ставлення волинян до чужорідних військово-політичних сил й сферу зовнішньополітичних дипломатичних інтересів навколо територіальної приналежності краю.

Ключові слова: збройні сили, Директорія УНР, більшовицько-українська (1919 р.), польсько-українська (1918–1919 рр.), польсько-радянська (1919–1920 рр.) війни, Варшавський договір, Західна Волинь.

Період «Другої» УНР як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії вважається найбільш буремним етапом Української революції (1917–1921 рр.). На сьогодні науковці, із метою поглиблення та розширення власних історичних досліджень, звертають більшу увагу на регіональні аспекти подій цієї доби загалом, і вказаного періоду зокрема. До одних із маловивчених нині регіонів відноситься й Західна Волинь. Там фаза правління Директорії, як в цілому в Україні, стала завершальним акордом національно-визвольних змагань українського народу за власну державність. Тому з'ясування ряду помилок допущених урядом «Другої» УНР й аналіз низки об'єктивних фактів, що супроводжували її повновладну смугу, дасть змогу виразити місце Західної

Волині у військово-політичному житті країни та міжнародних дипломатичних зносинах.

Наукова література із окресленої теми досить широко представлена в науковому обігу. Тому її можна розділити на п'ять груп: 1) праці учасників подій Української революції; 2) напрацювання української діаспори; 3) дослідження вчених-істориків радянського періоду; 4) сучасну українську й 5) зарубіжну історичну літературу.

Із метою здійснення об'єктивного аналізу внутрішнього становища дієвої Армії УНР, а також з'ясування цілого ряду проблем, із якими стикалися окремі збройні одиниці в Західній Волині, автором була використана праця О. Удовиченка[34] – учасника бойових дій вказаного періоду. П. Мірчук[22], М. Бутович[1], В. Верига[2;3] – дослідники української діаспори – успішно вдосконалили його напрацювання. У власних наукових доробках науковці більшу увагу приділяють аналізу бойових дій в регіоні й кадровому складу військових формувань. Блок радянської історичної літератури відкриває праця А. Лихолата[17]. У ній дізнаємося про заходи радянської влади щодо ліквідації українського визвольного руху на Волині, зокрема, бойових частин колишньої Армії УНР в період Другого зимового походу. Його напрацювання доповнюють наукові розвідки житомирських дослідників[20;23;24]. Вони, хоча витримані в дусі класового підходу, цінні точними фактичними й статистичними даними щодо наявності пробільшовицьки налаштованого місцевого населення й з'ясування радянської нормативної бази з ліквідації українських військових сил. Найбільшу групу праць становлять наукові розвідки сучасних вітчизняних дослідників. Вони об'єктивно характеризують військово-політичне становище в Україні того періоду. Однак тільки деякі із них безпосередньо стосуються території Західної Волині: найновіші із них зосередженні в наукових статтях[6;32;29;13;5;14;19]. Серед фундаментальних авторських праць, особливої уваги заслуговує монографічне дослідження М. Литвина[16]. У ній автор подав об'єктивну картину перебігу воєнних дій між польсько-українськими сторонами у Західній Волині. Засади нормативно-правової бази

формування українських збройних сил автором були почерпнуті із загальної літератури з військової історії[4]. Останню історіографічну групу складають праці зарубіжних авторів. Значний пласт літератури з проблеми відводиться польським дослідникам М. Прушинському[27] й Дж. Геровській-Каллаур[38]. Перший автор охарактеризував перебіг польсько-радянської війни, другий з'ясував військово-цивільне осадництво польської адміністрації у Західній Волині. У статті доцільно доповнили історіографічні досягнення з військово-політичного становища Західної Волині за «Другої» УНР спогади[33,25,11], публікації документів[28], а також матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України [35–37] і Держархівів Волинської[7] та Житомирської[8–10] областей.

Мета наукової розвідки – дослідити військово-політичні обставини існування Західної Волині за Директорії УНР.

Уже з середини листопада 1918 р. рушійні сили антигетьманського повстання Директорії сформували прообраз майбутніх збройних сил «Другої» УНР. Загалом це була селянська армія, яка із досягненням своєї цілі – скинення режиму П. Скоропадського – миттєво розійшлася по власних домівках. Формальне створення дієвої Армії УНР розпочалося від 16 січня 1919 р. – із початком другої більшовицько-української війни. Від тоді Директорією до армійських лав закликалося чоловіче населення призовного віку із обов'язковим досвідом військової служби[4,с.66]. Мешканці Західної Волині поставилися до мобілізаційної кампанії республіканської влади вкрай інертно. У восьми[Володимир-Волинський, Ковельський, Луцький, Ровенський, Сарненський, Дубенський, Острозький та Кременецький повіти Волинської губернії. – *І. Г.*] повітах регіону число призовників було мізерним, а Луцький повіт був таким, куди за час призову не з'явився жоден новобранець[26,с.138]. Причину неспішності чергової вербувальної кампанії у регіоні влучно охарактеризував комісар того ж повіту. У центр він пояснив не набір у республіканське військо в адміністративній одиниці краю результатом уже

цілковитого не сприйняття волинянами воєнних дій, яким із 1914 р. постійно піддавався і повіт, і Західна Волинь загалом.

Втім у справі невдалого набору до Армії УНР присутній не тільки місцевий особистісний фактор, а й численні помилки українського військового командування. Найпершою з них стало недофінансування армійської структури. Так, новобранці не забезпечувалися у достатній кількості ні харчами, ні зброєю. Тому вони, оцінюючи таку ситуацію, швидко поверталися додому. Причиною відходу офіцерського складу з збройних сил стало низьке жалування. Воно було збережене на рівні відповідних посад уже неіснуючої Російської царської армії[25,с.275; 35,арк.5–5зв.]. По-друге, Директорія УНР продублювала помилки Української Центральної Ради (УЦР) з кадрового набору командного складу. Перевага щодо призначення на керівні посади віддавалася тим особам, які визнавали соціалістичну ідеологію. У такий спосіб були призначені сотник М. Палій як командир дивізії сірожупанників, а хорунжий М. Гаврилко – начальником штабу цього формування[1,с.33]. Втім із вище зазначених похибок республіканської влади найбільшою слід вважати ліквідацію у війську старшинських рангів: три генеральські ступені були деградовані до отамана. Останній названий військовий щабель вважався не стільки званням, як посадою. Тому її займали і особи генеральського рангу, і нижчі за чином – хорунжі, значкові, молодші старшини тощо[3,с.42,43]. Це нововведення у дієвій Армії УНР згодом породило таке явище як «отаманщина». Вона мала свої прояви по всій Україні; у Західній Волині її упредметнив В. Оскілко. Наприкінці квітня 1919 р. отаман власною непокорюю й спробою перевороту проти С. Петлюри – головнокомандуючого Армії УНР – поглибив деморалізацію та анархію у війську[14,с.69].

Однак у січні 1919 р. внаслідок вище перерахованих обставин українська армія не тільки якісно, а й чисельно значно поступалася своєму головному супротивнику – армії російській[радянській. – *І. Г.*]. Остання на початок бойових дій складала близько 80 тис. осіб, тоді як українська нараховувала тільки 20 тис. осіб[4,с.73,75]. Втім проникнення більшовицьких сил у регіон спершу

відбулося не стільки через зовнішню інтервенцію, а внаслідок внутрішньої активізації пробільшовицьки налаштованих волинян. У Західній Волині вони зберегли свої впливи ще від часу першої більшовицько-української війни. В досліджуваний період центром сильного більшовицького виступу стало містечко Домбровиця. Там 4 грудня 1918 р. розпочалося повстання, яке впродовж трьох місяців охопило більшу частину півночі означеного регіону. Загалом, за підрахунками радянських істориків, сутички підтримали близько 10 тис. осіб[23,с.47]. Ця територія більшовицького бунту Ф. Сумнівичем – волинським губернським комісаром Директорії УНР – надалі вважалася однією із найбільш небезпечних й після придушення повстанських сил республіканськими військами. Тому в містечку та його околицях були постійно присутні добре озброєні військові загони[10,арк.197].

Загалом на середину лютого 1919 р. у Західній Волині дислокувалися дві групи військ: Холмська та Волинська. Перша розміщувалася на польському фронті під командою генерала О. Осецького, друга на більшовицькому – на чолі з отаманом В. Оскілком[16,с.314,315]. В цілому група отамана, враховуючи стан війни з Росією, залучалася більш активно до військових операцій українською військовою владою, ніж перша. Вона складалася з трьох дивізій дислокованих у районі Коростень – Сарни – Володимир-Волинський[5,с.55]. Щодо боєздатності українських збройних одиниць, то вони перебували в задовільному стані. Причиною цього було послуговування Армією УНР старим військовим майном Першої світової війни із колишніх Південно-Західного та частково Румунського фронтів[3,с.40,41]. Загалом у ряди найкращих бойових одиниць дієвої Армії УНР входили корпус Січових стрільців полковника Є. Коновальця, Запорізький корпус та дивізія сірожупанників. Усі вони на весну 1919 р. займали територію Західної Волині. Окремі із вищевказаних військових одиниць, а саме, «сіра» дивізія, отримала велику пошану серед місцевого населення. Доказом цього може слугувати спеціальна офіційна подяка висловлена їй самоврядуванням м. Луцька за підтримання спокою та порядку в місті у квітні 1919 р.[7,арк.129зв,140зв].

З січня 1919 р. Західна Волинь паралельно була втягнута й у польсько-українську війну. Вогнищем розгортання міжнаціональних воєнних конфліктів стали Ковельський і Володимир-Волинський повіти. Вони з літа 1915 р. були окуповані німецько-астро-угорськими військами. В той час, на відміну від місцевих українців, польська людність краю була більш політично активною. В окупаційний період поляки створили там органи місцевого самоврядування – магістрат та поліцію. Тому на початок 1919 р. із відходом «союзницьких» гетьманському режиму військ з цих адміністративних одиниць, присутня у містах і волостях повітів польська цивільна влада намагалися зберегти у них власну присутність. Перші позиційні сутички польських і українських військових одиниць склали оборонно-наступальний характер за окремі населенні пункти[10,арк.115]. Так, у Ковелі й Володимир-Волинську налічувалося до 1.500 осіб польського війська[16,с.306]. Чисельно його підтримало й місцеве католицьке населення[10,арк.8]. У той час українську оборону та захват міст складали малочисельні військові загони, які кількісно значно поступалися польським: вони здебільшого об'єднували тільки декілька сотень осіб; їм допомагали невеликі групи селян[10,арк.33]. Тому українська сторона не змогла скласти суцільної лінії фронту; солдати займали тільки опорні пункти, головним чином, у селах[34,с.182].

На весну 1919 р. польсько-українських фронт розширився: він простягнувся від р. Прип'ять й до м. Сокаль [10,арк.110]. Поштовхом змін фронтових позицій стала активізація у воєнних діях польського місцевого елемента. Загалом польську присутність на території Західної Волині в добу Української революції можна визначити як значну. Позаяк у сусідніх із Володимир-Волинським і Ковельським повітами була зосереджена найбільша кількість польських маєтків: у Луцькому – 145, у Кременецькому – 116, у Острозькому – 102. Тому їхні мешканці охоче підтримали виступи рідних військ[32,с.15]. Останні прагнули залучити до такої «дружньої» діяльності й українських селян. У Західній Волині зустрічалися навіть «кричущі» способи поляків утвердитись на бажаній території. Так, серед волинян набули розголосу

події 30 січня 1919 р. у м. Володимир-Волинську. Тоді у місті та його околицях польська військова влада арештувала багато українців й піддала їх розстрілу через те, що сільське населення повіту не підтримало польського руху[10,арк.175]. Втім присутність поляків у Західній Волині не втілювалася настільки силою як це було властиво для Східної Галичини[33,с.43–80]. А вже на осінь 1919 р. кількість галичан у польських в'язницях і концентраційних таборах сягнула близько 23 тис. осіб. Водночас польські власті проводили судові процеси проти українців за їхню діяльність під час польсько-української війни, ухвалюючи важкі кари, зокрема й смертні вироки[2,с.446]. Зазначенні вище антиукраїнські акції польської військової влади все більше негативно налаштовували волинян до польського місцевого елемента. Так, Пізняк – член трудового конгресу від Ковельщини – повідомляв волинському губернському комісарові: «усе наше селянство, якому зараз ляхи залили за шкуру сала, всі, як один, візьмуться за зброю на поклик української влади»[10,арк.8].

Втім наприкінці квітня 1919 р. суб'єктивні настрої волинян були перекреслені сприятливою військово-політичною ситуацією, яка склалася у Західній Волині для польських військ. Тоді Українська Галицька Армія (УГА), відступаючи з-під Львова, цілковито відкрила для поляків Волинський фронт. Вслід уся Наддніпрянська українська армія під натиском Червоної армії стягнулась на Західну Волинь: в районі Луцька розміщувалася Холмська група, Сарн – Північна група, Ровно – група Січових стрільців, Кременця – Запорізька група[12,с.467]. Стримувати наступ і більшовиків, і поляків покладалося на Північну групу, командувачем якої був В. Оскілко. Однак 29 квітня 1919 р. у ній під його керівництвом відбувся заколот проти С. Петлюри. Ровенські газети надрукували кілька звернень бунтівного отамана до українського народу, в яких він сповіщав про повалення «влади зрадників», обіцяв селянам віддати землю у приватну власність, а також тверду владу, порядок та спокій. В. Оскілко оголосив себе новим «Головнокомандуючим усіма озброєними силами Наддніпрянської України»[14,с.68,69]. Цей заколот, хоча був придушений, завдав великої шкоди військам УНР, оскільки відкрив їхні тили

для військових сил і більшовиків, і поляків. Тому в наступних місяцях війська УНР були змушені у безупинних боях з переважаючими силами ворожих військ відступати все далі. 16–31 травня 1919 р. наступ більшовиків зі сходу і поляків зі заходу стиснув Армію УНР в районі Дубно – Броди на смузі завширшки 40–50 км.[22,с.78]. Наприкінці травня 1919 р. С. Петлюра вже із м. Тернополя оголосив і контролював мобілізацію військ. Особливий наголос робився на формування Волинської армійської групи військ. Тоді Армія УНР переживала не найкращі часи, розпавшись на окремі загони, вона отримувала лише південну частину Західної Волині, якраз Кременецький повіт[21,с.19,44].

Таким чином, на початок червня 1919 р. три повіти Західної Волині – Володимир-Волинський, Ковельський і Луцький – були захоплені польськими військами, інших п'ять повітів були зайняті військовими силами більшовиків[18,с.36]. На зайнятих польськими військами теренах Західної Волині утворилася їхня місцева адміністрація – Цивільне управління східних земель (ЦУСЗ). З моменту свого заснування управління розташовувалося у м. Ковель; згодом воно перебазувалося до Луцька[38,с.61]. Радянська влада у вказаних повітах закріплювалася за допомогою надзвичайних органів влади – революційних комітетів (ревкомів). Серед західноволинських можна виділити Дубенський, Острозький повітові та Сарненський ревкоми як найбільш дієві[18,с.36].

З метою оздоровлення українського війська і для підняття бойового духу у військах Директорією, окрім реорганізації війська, були здійсненні ряд поправок в нормативному регулюванні армійської служби. Серед них закон «Про державний інспекторат у військових частинах та інституціях». За ним у військах вводилася посади державних інспекторів. Ці чини мали стежити «за своєчасним і точним виконанням всіх наказів центральної військової влади, перестерігати й винищувати демагогічність, саботаж, розпусту, пияцтво, мародерство, грабіжництво та недбале відношення до служби, а також за тим, щоб не було господарських зловживань в частинах та інституціях». У тому ж році міністерство з військових справ створило статuti для збройних сил УНР.

Втім законодавчі нововведення не зупинили головну проблему Армії УНР – дезертирство. У вересні 1919 р. у Волинській групі дієвої Армії УНР відсоток дезертирів складав 24% старшин, 1% підстаршин і 19% вояків; розкладу піддалася навіть група Січових стрільців, де відсоток втікачів був просто разючим – 41% старшин, 25% підстаршин та 51% вояків[13,с.171]. Тому місцеве населення здебільшого самотужки захищало власні населені пункти від польських і більшовицьких військовослужбовців. Прикладом цього можуть слугувати події жовтня 1919 р. сусідніх сіл Свинюхи, Бакоти, Устячко, Хотовиця Староолексинецької волості Кременецького повіту. Там мешканці спільними зусиллями відбили наступ двохсот польських солдатів, захопивши в них більшість військового спорядження. Для організації опору військовий інвентар селянам надали більшовики сусіднього із волостю містечка Почаєва[28,с.48]. Варто згадати, що протягом 1917–1920 рр. похід російських військ в Україну, Раднарком щоразу посвячував необхідністю надати допомогу місцевим робітничо-селянським масам, з метою організації повстання не тільки проти ворожих військових сил, таких як польські, а й українських – УЦР, Гетьманату, Директорії[6,с.82]. Волиняни радо використовували матеріальну допомогу такого роду, однак не підтримували більшовиків на практиці. Тоді в західноволинському регіоні стало поширеним явище серед місцевих селян організовувати із власної ініціативи Вільне козацтво[13,с.164].

На осінь 1919 р. для Директорії УНР стало зрозумілим, що власну військово-політичну кризу, вони зможуть успішно розв'язати за допомогою зовнішнього союзника. В цілому за кордоном у період «Другої» УНР функціонувало 5 посольств – у Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії, 17 дипломатичних представництв[19,с.18,19]. Однак із основним міцним військовим союзником – Францією – виникали численні непорозуміння[30,с.121,123]. Перешкоди у переговорному процесі щодо матеріальної військової допомоги міністерства закордонних справ (МЗС) «Другої» УНР із цією європейською країною та й іншими створили розголоси відносно єврейських погромів: їхня кількість по Україні наблизилася до 1.500, у

яких, за різними підрахунками, постраждало до 700 тис. осіб. Іншою вагомою причиною дипломатичних розбіжностей була, головним чином, присутність в уряді С. Петлюри, а також інших соціалістично орієнтованих осіб[4,с.67]. Враховуючи ці «ізоляційні» фактори в зовнішньому визнанні Директорії УНР, головний отаман розпочав дипломатичні консультації з польською стороною. Таке рішення головного військовокомандувача було недаремним. Адже на той час Друга Річ Посполита завдяки військовій, економічній і фінансовій допомозі міжнародного капіталу створила 700 тисячну армію[31,с.5].

У центрі нових польсько-українських контактів був пошук шляхів координації зусиль, спрямованих на боротьбу із більшовиками. Дипломатичні переговори проходили у декілька етапів, від української сторони у них брав участь А. Лівіцький. 7 січня 1920 р. він від'їхав до м. Ровно, а згодом до м. Луцьк, де його вже очікував Ю. Пілсудський. Там польська делегація у запропонованому варіанті договору претендувала на п'ять повітів Західної Волині [окрім трьох уже зайнятих. – *І. Г.*]. З огляду на ситуацію, С. Петлюра пропонував українській дипломатичній місії прийняти всі умови, продиктовані представниками МЗС Другої Речі Посполитої[11,с.134]. Наприкінці квітня 1920 р. були підписані в м. Варшава загальна і торгівельно-економічна конвенції[4,с.83]. Таким чином, українській стороні довелося ціною значних поступок, насамперед, територіальних, піти на укладання угоди з польським урядом.

Уже через чотири дні після укладання Варшавського договору польське командування розпочало наступ, маючи чисельну перевагу над радянськими військами: польсько-українське військо складалося із 65 тис. польських і 15 тис. українських солдатів та офіцерів, що протистояли 16 тис. радянським[4,с.84]. Головні військові сили УНР на Південно-Західному напрямі зростали також за рахунок місцевого населення. Під час польсько-радянської війни існували й спільні польсько-українські військові формування. Насамперед, 1-й учбовий курінь польської жандармерії, польсько-український добровольчий загін В. Славека і польсько-український партизанський

загін[29,с.83]. Діяльність цих військових одиниць є показовим прикладом успішної співпраці польських та українських вояків у боротьбі проти спільного ворога.

«Союзницькі» війська блискавично прорвали оборонну лінію радянський військ Мозир – Овруч – Коростень – Литичів – р. Дністер й впевнено просувалися до столиці «Другої» УНР[4,с.81]. Однак уже в липні 1920 р. відбувся швидкий контрудар кінної армії С. Будьонного вглиб Західної Волині: 10 липня було захоплено м. Ровно, 12 липня – м. Острог, 19 липня – м. Дубно, ін.[27,с.125]. У повітових містах краю радянською владою, для мобілізації волинян у Червону армію, були створені воєнні комісаріати (воєнкоми). Найбільші із них були Луцький воєнком, що діяв під керуванням Могильного, Володимир-Волинський – на чолі з Мінкіним, Ковельський – під керівництвом Дрибина[9,арк.1; 8,арк.1–1зв.]. Тільки у вересні поляки відновили власну присутність у Західній Волині: 11 вересня захопили м. Ковель, 13 вересня – м. Володимир-Волинськ, 17 вересня – м. Луцьк, 18 вересня – м. Ровно, ін.[31,с.49].

Однак по поверненні в край польсько-українських військ можна констатувати повну деморалізацію військових сил УНР. Українська армія грабувала цивільне населення, забирала худобу, сало, збіжжя, ін.[36,арк.11]. Подальше ведення бойових дій, виходячи із бойових позицій, які займали більшовицькі війська, стало неможливим й для польської сторони. Враховуючи військово-політичну обстановку осені 1920 р., поляки пішли на примирення із радянським противником, а уряд Директорії залишив Україну[4,с.86]. Тому українці, як третя сторона міжнародних перемовин, не враховувалася двома іншими воюючими сторонами[15,с.327]. Так, 12 жовтня 1920 р. у м. Рига було підписане польсько-радянське перемир'я. Згідно нього від України до Другої Речі Посполитої відходила частина Західної Волині, а саме: Володимир-Волинський, Дубенський, Ковельський і Луцький повіти повністю, Ровенський – 99% повітової території (окрім Сарн), Кременецький – 93%, Острозький – 47% й частина повітів Східної Волині: Овруцький – 10%, Новгород-

Волинський – 3% [20, с. 92]. Означені території від 18 березня 1921 р. де-юре склали Другу Річ Посполиту. Тоді був підписаний Ризький мирний договір між Польщею – з одного боку й УСРР і РСФРР – з іншого. Зазначимо, що це стало фактичним визнанням УСРР Францією і Великою Британією, а отже, засвідчило поразку Української революції 1917–1921 рр.

В тім на території радянської частини Західної Волині залишились військові сили, які бажали продовжити боротьбу за незалежність Української держави. У лютому 1921 р. під Києвом відбувся з'їзд їхніх отаманів. На ньому був розроблений загальний план боротьби: затверджена система дрібних загонів, як найбільш рухома і страшна для ворога, а також особовий терор проти більшовицьких комісарів. Ці підпільні воєнні дії проводилися із невеликим успіхом, проте наводили паніку на керівників і деморалізували Червону армію [37, арк. 17]. Знаючи про такі наміри українських сил, Раднарком України і ЦК КП(б)У на початку грудня 1920 р. затвердили і розіслали на місця «Коротку інструкцію по боротьбі з бандитизмом на Україні» [24, с. 109]. Вона успішно підтвердила свою дієздатність на практиці впродовж 1920–1922 рр.

Українська військова сторона повідомила громадськість про початок великого народного постання вже на початку листопада 1921 р. [37, арк. 68]. Того ж місяця волинський кордон був повністю обсаджений повстанцями; за їхніми свідченнями «Волинь у військовому значенні не являла нічого; регулярних військ майже не було, усі села були вільні від більшовиків. Останні скупчилися тільки по деяких містах і містечках» [37, арк. 86]. Українські частини діяли у Західній Волині рішуче; загалом вони ліквідували стратегічні залізничні комунікації. Так, ними був підірваний міст на колії Коростень – Київ. Місцеве населення активно допомагало українським підпільним бійцям; найбільша їх кількість сприяла боям у районі Корця, де їх підтримали близько 2 тис. селян [37, арк. 80, 81].

Проте тактика українських військових сил з організації опору дрібними загонами не змогла успішно й довго протистояти добре організованому, порівняно із українським, радянському війську. 17 листопада 1921 р. армія

Ю. Тютюнника була розбита в районі с. Базара кінним корпусом Г. Котовського. Втім серед волинян не згасло прагнення до скинення більшовицького режиму й будування власної державності. За даними «Українпрес» С. Петлюра досі уособлювався в очах всього населення національним героєм, яке порівнювало його з Гарібальді, Лінкольном і Вашингтоном[37,арк.88]. Тому після тютюнівського рейду волинські офіцери швидко створили у підпіллі Волинську повстанську армію. Вона діяла на окресленій території до кінця 1922 р.[17,с.550,599,601].

Таким чином, військово-політичне становище Західної Волині за Директорії УНР було вкрай незадовільне. З січня 1919 р. до жовтня 1920 р. на її території розгорталися бойові дії трьох воєн: більшовицько-української (1919 р.), польсько-української (1918–1919 рр.), польсько-радянської (1919–1920 рр.). В означений період збройні сили «Другої» УНР не набули зразкової організаційної форми: вони чисельно значно поступалася ворожим військам радянської Росії і Другої Речі Посполитої. У Західній Волині спостерігалися одні із найнижчих показників призову по повітах. Утім показову бойову готовність засвідчили збройні одиниці, які були утворенні у краї ще на початку Української революції, а саме – сірожупанна дивізія. У «ровенський» період Директорії УНР оборону регіону забезпечували Січові стрільці, Запорізька, Північна та Холмські групи військ Армії УНР. Ці військові формування не тільки встановили територіальну приналежність регіону до «Другої» УНР, а й протистояли таким місцевим явищам як пробільшовицькі та пропольські політичні впливи й власним внутрішнім «хворобам» у військах – отаманщині та дезертирству. Частково розв'язати військово-політичну кризу в Західній Волині Директорії УНР вдалося за допомогою союзницької польської військової допомоги. Втім її результатом став фактичний контроль регіону цивільною і військовою владою тодішньої Польщі, яку де-юре підтвердив Ризький мирний договір 1921 р.

Список використаних джерел

1. Бутович М. Формування Сірої дивізії у Володимирі-Волинському / М. Бутович // За Державність. – Торонто. – 1966. – № 11. – С.33–41.
2. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр. : у 2 т. / В. Верига; наук. ред. Ю. Сливка, О. Аркуша. – Л. : ВАТ «Рівненська друкарня», 2005. Т. 1. – [Б. м.] : [б.в.], 2005. – 471 с.
3. Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914–1923 рр. : у 2 т. / В. Верига ; наук. ред. Ю. Сливка, О. Аркуша. – Л. : ВАТ «Рівненська друкарня», 2005. Т. 2. – [Б. м.] : [б.в.], 2005. – 494 с.
4. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети / О. І. Уткін [та ін] ; голова редкол. О. І. Кузьмук. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
5. Дем'янюк О. Й. Волинська губернія в період правління Директорії УНР (листопад 1918 – травень 1919 рр.) / О. Й. Дем'янюк // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2008. – № 11. – С.53–58.
6. Держалюк М. Українсько-російські відносини у 1917–1922 рр. / М. Держалюк // Пам'ять століть. – 2000. – № 5. – С.74–93.
7. Держархів Волинської області. Ф. 3. Луцька міська управа. Оп. 1. Спр. 1627. Постановлення Луцкой городской думы. 30 октября 1917 г. – 27 мая 1919 г., 144 арк.
8. Держархів Житомирської області. Ф. р.-1487. Волынский губернский военный комиссариат, г. Житомир, Волынской губернии. 1919–1925 гг. Оп. 1. Спр. 56. Доклады о работе ГВК и уездвоенкомов за 1921 г., 215 арк.
9. Держархів Житомирської області. Ф. р.-1487. Волынский губернский военный комиссариат, г. Житомир, Волынской губернии. 1919–1925 гг. Оп. 2. Спр. 132. Приказы Чрезвычайного уполномоченного Совета Рабоче-Крестьянской Обороны по снабжению Красной Армии и Флота, Военно-хозяйственного управления Харьковского военного округа, Волынского

губвоенкомата и Крымского военкомата. 17 февраля – 18 августа 1920 г., 20 арк.

10. Держархів Житомирської області. Ф. р-2399. Волынский губернский комиссар генерального секретариата Украины. г. Житомир, Волынской губернии. 1917–1919 гг. Оп. 1. Спр. 35. Информационные сводки о политическом состоянии в уездах губернии. 19 января – 2 марта 1919 г., 198 арк.

11. Доценко О. Літопис Української Революції: Матеріали й док. До історії Укр. Революції / О. Доценко. Т. 2. Кн. 4 : 1917–1922. – Репринт. Відтворення з вид. 1923 р. – Філадельфія, 1988. – 400 с.

12. Киричук М. Волинь – земля українська. Історичний нарис / М. Киричук. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 472 с.

13. Ковальчук М. Чисельність Армії УНР в Кам'янецьку добу Директорії (червень–листопад 1919 р.) у світлі архівних документів / М. Ковальчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Частина І. До 100-річчя з дня народження професора П. П. Гудзенка. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – С.159–197.

14. Кравець А. І. Командувач Північної групи військ Директорії на Волині / А. І. Кравець // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – Вип. 1. – С. 67–71.

15. Купчик О. Р. Зовнішньополітична діяльність уряду УСРР (1919–1923 рр.): «між українською формою та радянським змістом» / О. Р. Купчик. – Т. : «Терно-граф», 2011. – 264 с.

16. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Л. : [б.в.], 1998. – 488 с.

17. Лихолат А. В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.) / А. В. Лихолат. – К. : Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1955. – 662 с.

18. Малик Я. Й. Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.01 – «історія України» / Я. Й. Малик. – Київ, 1997. – 48 с.

19. Матяш І. Репрезентація української ідеї за кордоном доби Директорії / І. Матяш // Зовнішні справи : наук. журн. – К. : Політика і час, 2011. – № 7/8. – С.18–21.

20. Мельник І. Г. Боротьба трудящих за відновлення і зміцнення радянської влади на Волині у 1920 році / І. Г. Мельник // Наукові записки. Серія суспільних наук. – Житомир : Вид-во Житомир. держ. пед. ін-ту ім. І. Франка, 1957. – Т. 6. – С.72–98.

21. Мельничук Б. І. Симон Петлюра і Тернопільщина / Б. І. Мельничук, В. Уніят. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2009. – 116 с.

22. Мірчук П. Українсько-московська війна (1917–1919) / П. Мірчук. – Торонто : Ліга визволення України, 1957. – 80 с.

23. Москвін П. П. Боротьба за владу Рад на Волині у 1919 році / П. П. Москвін // Наукові записки. Серія суспільних наук. – Житомир : Вид-во Житомир. держ. пед. ін-ту ім. І. Франка, 1957. – Т. 6. – С.43–71.

24. Москвін П. П. Розгром петлюрівського бандитизму на Волині у 1921–1922 роках / П. П. Москвін // Наукові записки. Серія суспільних наук. – Житомир : Вид-во Житомир. держ. пед. ін-ту ім. І. Франка, 1961. – Т. 13. Вип. 2. – С.97–134.

25. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з Української Революції. – Відень : вид. Український Прапор, 1920. – 345 с.

26. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. 1861–1939 / Р. Н. Оксенюк. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту., 1970. – 275 с.

27. Прушинський М. Драма Пілсудського. Війна 1920 / М. Прушинський ; пер.с пол. В. В. Булдаков, В. П. Ведіна. – К. : Лібра, 1997. – 372 с.

28. Революційна боротьба на Тернопільщині. 1917–1939 рр. Документи і матеріали. – Тернопіль, 1959. – 267 с.

29. Руккас А. «За нашу і вашу свободу» спільні польсько-українські військові частини у війні 1920 р. / А. Руккас // Київська старовина. – 2005. – № 6. – С.75–84.

30. Рум'янцев В. О. Українська державність 1917–1922 рр.: форми і проблеми розбудови / В. О. Рум'янцев. – Х. : Основа, 1996. – 164 с.

31. Скробач Б. Польсько-радянська війна 1920 р. : навч. посіб. / Б. Скробач. – Рогатин : [б. в.], 2009. – 90 с.

32. Соловійов О. М. Польська експансія на Волинь у 1918 р. / О. М. Соловійов, С. О. Соловійов // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2001. – № 11. – С.14–18.

33. Трагедія Галицької України: матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки : 1918, 1919, 1920 / упоряд. О. Мегас. – Вінніпег, 1920. – 253 с.

34. Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил. 1917–1921. / О. Удовиченко. – К. : Україна, 1995. – 206 с.

35. ЦДАВО України. Ф. 1075. Військове міністерство Української Народної Республіки, м. Київ; з 16.02.1919р.- м. Вінниця, з березня 1919 - м. Проскурів, м. Ровно, м. Кам'янець-Подільський, Київ, Вінниця, з 1921 - Тарнів (Польща). 1918–1929. Оп. 2. Спр. 29. Військовий судний статут і пояснююча записка до нього. 1919 р., 63 арк.

36. ЦДАВО України. Ф. 4465. Колекція окремих документів і матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб. Оп. 1. Спр. 1014. Накази головної команди війська УНР від 7 липня – 13 вересня 1920 р. та оперативні звіти штабу армії УНР за 6–12 серпня 1920 р. Копії. 7 липня 1920 р. – 13 вересня 1920 р., 17 арк.

37. ЦДАВО України. Ф. 4465. Колекція документальних матеріалів українських емігрантських націоналістичних установ, організацій та осіб. Оп. 1.

Спр. 1029. Обіжники Української пресової агенції (Українпрес) м. Тарнів за 1921 р. машинопис. 22 лютого – 30 листопада 1921 р., 93 арк.

38. Gierowska-Kałużur J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920) / J. Gierowska-Kałużur. Wyd. 1. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2003. – 447 s.

Гуцалюк И. А. Военно-политическое положение Западной Волыни за Директории УНР.

Рассмотрены организационно-правовые принципы формирования вооруженных сил Директории Украинской Народной Республики (УНР), определена боевая мощность военных единиц дислоцированных в Западной Волыни, охарактеризован круг проблем, с которыми сталкивались украинские войска в обороне отмеченного региона, выяснено отношение местного населения к инородным военно-политическим силам и сфера внешнеполитических дипломатических интересов вокруг территориальной принадлежности края.

Ключевые слова: вооруженные силы, Директория УНР, большевистско-украинская (в 1919 г.), польско-украинская (1918-1919 гг.), польско-советская (1919-1920 гг.) войны, Варшавский договор, Западная Волынь.

Gutsaliuk I. O. The military-political situation in Western Volyn under The Directorate of The Ukrainian People's Republic.

The organizational and legal principles of armed forces formation of The Directorate of The Ukrainian People's Republic (UPR) were considered. The combat force of military units stationed in the Western Volyn were defined and were described the problems which Ukrainian troops faced during the defense of mentioned region and was found the attitude to foreign military, political power and scope of foreign diplomatic interests around territorial belonging of the region.

Key words: armed forces, The Directorate of The Ukrainian People's Republic, Bolshevist-Ukrainian (1919) war, Polish-Ukrainian (1918–1919) war, Polish-Soviet (1919–1920) war, Warsaw Pact, Western Volyn.